

УДК 341.176(4):343.326

Таран О. В. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

Цюприк І. В. – кандидат юридичних наук, здобувач Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ З ПИТАНЬ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ВИЯВІВ ТЕРОРИЗМУ

Проаналізовано низку рішень Європейського суду з прав людини, у яких висвітлено зв'язок між дотриманням прав людини й антитерористичною діяльністю держави. Визначено правозахисні стандарти і проблеми правозастосовної практики щодо запобігання та протидії тероризму.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, права людини, конвенція, тероризм, антитерористична діяльність.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) як міжнародний суд є вищою судовою інстанцією для всіх держав – членів Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (47 країн).

ЄСПЛ має право:

1) розглядати індивідуальні та міждержавні скарги, подані до ЄСПЛ проти однієї або декількох держав, що є членами Ради Європи чи проти ЄС;

2) визнавати факт того, що було порушено певне право заявника;

3) присудити заявнику справедливу компенсацію;

4) тлумачити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод;

5) встановлювати факт того, що будь-яке порушення в певній державі є масовим через системні проблеми, у зв'язку із чим наказувати цій державі вжити заходів щодо виправлення цього недоліку;

6) розглядати запит Комітету міністрів Ради Європи з питання про те, чи не порушила держава-відповідач своє зобов'язання щодо виконання постанов (рішень) ЄСПЛ;

7) давати тлумачення раніше винесеної постанови на запит Комітету міністрів Ради Європи;

8) вносити консультативні висновки щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з питань, не пов'язаних із розглядом справ [1].

В Україні рішення ЄСПЛ є джерелом права.

Мета цієї статті – проаналізувати деякі рішення ЄСПЛ, у яких відображено позицію Суду щодо дотримання прав людини в контексті запобігання та протидії тероризму.

Практику Суду розпочато рішенням у справі «Лоулесс проти Ірландії» (1 липня 1969 року). Заявника заарештували антитерористичні служби за підозрою в участі в незаконній організації ІРА (Ірландська республіканська армія). Арешт здійснено завдяки особливим повноваженням щодо арешту й утримання під вартою, що надані міністру внутрішніх справ на підставі закону про злочини проти держави (1940). Згідно із цим законом, міністра внутрішніх справ наділено особливими повноваженнями з видання ордера на арешт й утримання під вартою без суду осіб, яких він вважає такими, що «беруть участь у діяльності, що... завдає шкоди збереженню громадського миру та порядку чи безпеки держави». Відповідно до закону, уряд також мав створити якомога швидше після прийняття закону комісію, до складу якої повинні входити представник збройних сил і два юристи зі стажем роботи не менше ніж сім років, до яких будь-яка арештована особа або така, що утримується під вартою, може через уряд звернутися.

Заявник намагався застосувати захист за ст. 5, 6 і 7 Європейської конвенції з прав людини, які захищають будь-яку особу від арешту чи тримання під вартою без суду.

Суд визнав, що військовий і підпільний характер цих формувань, а також страх, який вони поширювали серед населення, факт, що вони діяли переважно в Північній Ірландії, поза юрисдикцією уряду Ірландії, і вкрай серйозні наслідки їхніх діянь дають підстави для висновку, що вжиті заходи були такими, яких вимагала ситуація, що склалася. Окрім цього, закон 1940 року передбачав певну кількість гарантій, які мали перешкодити зловживанням під час застосування запобіжного

заходу у вигляді режиму адміністративного затримання: постійний контроль парламенту, створення комісії із затримання, до складу якої входили три експерти, а також наявність гарантії звільнення з-під варти, що давав публічно уряд.

Суд дійшов висновку, що, хоча затримання заявника без доставляння до судді не мало правового підтвердження в ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, однак ґрунтувалося на джерелі права щодо відступу від положень, якого належно дотримався уряд Ірландії, згідно зі ст. 15 цієї Конвенції. Тому Суд не визнав порушення Конвенції в цій справі [2].

В узагальненні практики застосування ст. 15 Конвенції щодо порушення державами встановлених меж зазначено, що Суд буде приділяти увагу таким факторам, як характер порушених прав, обставини, що призвели до надзвичайної ситуації, і її тривалість («Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства», § 43; «А. та інші проти Сполученого Королівства», § 173).

Суд розглядає такі питання: чи будуть звичайні закони достатніми для запобігання небезпеці, спричиненої надзвичайною ситуацією («Лоулесс проти Ірландії» (№ 3), § 36; «Ірландія проти Сполученого Королівства», § 212); чи є заходи реальною відповіддю на надзвичайну ситуацію («Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства», § 51); чи заходи було вжито для визначених цілей («Лоулесс проти Ірландії» (№ 3), § 38); чи порушення обмежено причинами, якими його обґрунтовано («Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства», § 66); чи контролювали питання необхідності порушення меж (там само, § 54); застосування ослаблення у вжитих заходах («Ірландія проти Сполученого Королівства», § 220); заходи за умови дотримання гарантій (там само, § 216–219; «Лоулесс проти Ірландії» (№ 3), § 37; «Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства», § 61–65; «Аксой проти Туреччини», § 79–84); важливість права визначити межу та ширшу мету судового контролю щодо реалізації цього права (там само, § 76); чи був судовий контроль за практичними заходами (там само, § 78; «Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства», § 59); необхідність ужитих заходів, чи буде їх запроваджено за будь-якої невинуватої дискримінації («А. та інші проти Сполученого Королівства», § 190); яким буде рішення в разі, якщо вищий національний суд у договірній державі дійшов висновку, що заходи не були вкрай необхідними.

Суд буде виправдано в разі прийняття протилежних висновків, лише якщо обґрунтує, що національний суд неправильно витлумачив ст. 15 чи судову практику ЄСПЛ за цією статтею або ж дійшов висновку про необґрунтованість дій (там само, § 174) [3].

Отже, попри те, що протидія тероризму є достатньою підставою для певного обмеження обсягу окремих прав людини, проте це не означає повну, абсолютну свободу дій влади й щоразу потребує обґрунтування та надання доказів на підтвердження доцільності застосування заходів, що обмежують такі права. Недопустимим за жодних обставин (зокрема й за надзвичайних ситуацій у значенні ст. 15 Конвенції) є нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження або катування (ст. 3 Конвенції).

У рішеннях ЄСПЛ (справи, пов'язані з виявами тероризму) «Ірландія проти Сполученого Королівства» (застосування прийомів психологічного тиску), «Аксої проти Туреччини» (тортури), «Frérot проти Франції», «Ocalan проти Туреччини» (смертний вирок було винесено за результатами несправедливого судового розгляду) було визнано порушення ст. 3.

Поширені в прецедентній практиці ЄСПЛ рішення, де визначено позицію Суду щодо особливостей затримання чи арешту осіб, яких підозрюють у тероризмі.

Наприклад, у справі «Фокс, Кемпбел і Гартлі проти Сполученого Королівства» заявники оскаржували свій арешт і тримання під вартою, здійснені відповідно до положень кримінального законодавства, ухваленого з метою запобігання терористичним актам у зв'язку із ситуацією в Північній Ірландії. Суд дійшов висновку про порушення п. 1 ст. 5 Конвенції, оскільки, хоч арешт і тримання під вартою, які стали предметом оспорювання і ґрунтувалися на реальних підозрах стосовно того, що заявники були терористами, надані Урядом Сполученого Королівства пояснення визнано недостатніми для підтвердження висновку про наявність «обґрунтованої підозри». З огляду на це, не було необхідності вивчати подальші твердження заявників про те, що метою їхнього арешту було не припровадження їх до вповноваженого судового органу, а отримання від них інформації [4].

В інших рішеннях Суд наголошує на недопустимості порушення ст. 5 Конвенції під час арешту й попереднього затримання осіб, підозрюваних у тероризмі. Зокрема, у поліції

часто виникає необхідність затримувати осіб, підозрюваних у тероризмі, на підставі достовірної інформації, яка, однак, не може бути розкрита або пред'явлена в суді у зв'язку з небезпекою, що загрожує джерелу інформації. У зв'язку із цим Суд постановив, що тлумачення § 1 ст. 5 Конвенції не має накладати тягар на органи влади під час прийняття ефективних заходів з протидії тероризму для виконання зобов'язань щодо захисту життя відповідно до Конвенції [5]. Безстрокове затримання іноземних громадян, підозрюваних у тероризмі, з міркувань національної безпеки, якщо неможливо депортувати цих осіб у зв'язку з ризиком жорстокого поводження в приймаючій країні, є порушенням ст. 5. Для визнання допустимим такого тримання під вартою Велика Британія вимагала послаблення за ст. 15, проте в межах такого заходу необґрунтовано були встановлені відмінності між британськими й іноземними громадянами. Загалом термін затримання особи, підозрюваної в тероризмі, не має перевищувати розумного періоду. З огляду на це, попереднє ув'язнення затриманих, обвинувачених у приналежності до баскської терористичної організації, строком від чотирьох з половиною і до майже шести років є порушенням § 3 ст. 5, § 4 ст. 5 гарантує право осіб, підозрюваних у тероризмі, на невідкладний розгляд правомірності такого затримання. У зв'язку з тим, що такий розгляд не здійснено, було встановлено порушення цього положення в справі громадянина Іраку, підозрюваного у зв'язках з «Аль-Каїдою», якого затримали в закритому транзитному центрі в очікуванні депортації з Бельгії [6].

У низці рішень відображено правову позицію Суду, що стосується виправданого обмеження права на свободу вираження поглядів у випадках, коли йдеться про терористичні загрози.

Стаття 10 Конвенції «Свобода вираження поглядів» передбачає, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право охоплює свободу обстоювати власні погляди, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [7].

У справі «Леруа проти Франції» заявником був карикатурист. Один із його малюнків із зображенням нападу на Всесвітній торговий центр було опубліковано у баскському тижневику 13 вересня 2001 року з підписом: «Ми всі мріяли про це – “Хамас” зробив». Після того, як його було засуджено до сплати

штрафу за «виправдання тероризму», пан Леруа стверджував, що було обмежено його свободу самовираження. Суд висловив думку, що своєю роботою заявник прославляв насильницьке руйнування американського імперіалізму, висловив моральну підтримку виконавцям нападу, принизив гідність жертв, а також схвально ставиться до насильства, учиненого щодо тисяч громадян. Попри незначний тираж щотижневика, Суд зазначив, що публікація малюнка спричинила суспільну реакцію, що могла призвести до хвилі насильства та порушення суспільного порядку. Суд постановив, що ст. 10 у цьому випадку порушено не було.

В іншій справі «Фарук Темель проти Туреччини» заявник – голова легальної політичної партії – оголосив заяву для преси під час зборів своєї партії, у якій висловив протест проти американського втручання в Іраку та критикував поміщення в одиночну камеру лідера терористичної організації. Він також висловив протест проти зникнення в поліцейських дільницях затриманих. Після цього виступу пана Темеля було засуджено за поширення пропаганди на тій підставі, що він публічно захищав застосування насильства й інших терористичних методів. Пан Темель у скарзі стверджував, що було порушено його право на свободу самовираження. Суд зазначив, що заявник виступав як політичний діяч і член опозиційної партії, висловлюючи погляди своєї партії на актуальні питання, які становлять інтерес для суспільства. Суд висловив думку, що виступ заявника не містив закликів до насильства, озброєного опору чи повстання, тому не може бути прирівняний до розпалювання ненависті, після чого постановив, що було допущено порушення ст. 10 [8].

Отже, проаналізовані й інші прецеденти визначають ознаки та умови, за якими певну діяльність, що може містити терористичні ризики (загрози), варто трактувати як таку, що порушує межі правового захисту, передбачені Конвенцією.

У розглянутих у статті й інших рішеннях ЄСПЛ чітко та послідовно сформульовано позицію Суду щодо необхідності дотримання балансу між повагою до прав і свобод людини та антитерористичною діяльністю держави. Отже, прийняття рішень, що обмежують права та свободи осіб, які причетні до терористичної діяльності, має відбуватися відповідно до правових позицій ЄСПЛ, що сприятиме не лише дотриманню зобов'язань держави в галузі прав людини, а й забезпечить законність таких рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лутковська В. В. Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України / В. В. Лутковська (відп. ред.). – Київ : Праксіс, 2005. – 480 с.
2. Лоулесс (Lawless) против Ирландии [Электронный ресурс]: решение Европейского суда по правам человека от 1 июля 1961 г. – Режим доступа: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/67331/>. – Загл. с экрана.
3. Обмеження під час надзвичайного стану: орієнтири щодо застосування статті 15 Європейської конвенції з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sbpyezerrya-tke-af-raeivymrsgs-fkharts-sukzhrkhyuy-ses-iafksftsvaryya-fkhakhkhk-15-zhvustyemfensl/?month=03&year=2016. – Назва з екрана.
4. Фокс, Кемпбел і Гартлі проти Сполученого Королівства [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 1 квіт. 1989 р. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf.pdf>. – Назва з екрана.
5. О'Хара проти Сполученого Королівства [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 16 жовт. 2001 р. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=425>. – Назва з екрана.
6. Тероризм [Электронный ресурс] / Совет Европы. Европейский суд по правам человека, 2016. – Режим доступа: www.echr.coe.int/Documents/COURTalks_Terr_Talk_RUS.PDF. – Загл. с экрана.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/995_004. – Назва з екрана.
- 8 Информационно-тематический листок «О ненависти» [Электронный ресурс] / Совет Европы. Европейский суд по правам человека. – Режим доступа: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_RUS.pdf. – Загл. с экрана.

REFERENCES

1. Lutkovska, V.V. (Eds.). (2005). *Sudova praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Rishennia shchodo Ukrainy [Judicial practice of the European Court of Human Rights. Decision on Ukraine]*. Kyiv: Praksis [in Ukrainian].
2. Reshenie Yevropeiskogo suda po pravam cheloveka ot 1 iulija 1961 g. Louless (Lawless) protiv Irlandii [Decision of the European Court of Human Rights on July 1, 1961 Lawless (Ireland) against Ireland]. *www.garant.ru*. Retrieved from <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/67331> [in Russian].
3. Obmezhenia pid chas nadzvychainoho stanu: oriientyry shchodo zastosuvannia statti 15 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny [Emergency Restrictions: Guidelines for the application of Article 15 of the European Convention on Human Rights]. (n.d.). *ukrainepravo.com*. Retrieved from http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sbpyezerrya-tke-af-raeivymrsgs-fkharts-sukzhrkhyuy-ses-iafksftsvaryya-fkhakhkhk-15-zhvustyemfensl/?month=03&year=2016 [in Ukrainian].
4. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 1 kvit. 1989 r. Foks, Kempbel i Hartli proty Spoluchenoho Korolivstva [European Court of Human Rights judgment of April 1, 1989. Fox, Campbell and Hartley V. The United Kingdom]. *www.scourt.gov.ua*. Retrieved from <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf.pdf> [in Ukrainian].

5. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 16 zhovt. 2001 r. O Khara proty Spoluchenoĥo Korolivstva [European Court of Human Rights judgment of October 16, 2001. O'Hara V. The United Kingdom]. *eurocourt.in.ua*. Retrieved from <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=425> [in Ukrainian].

6. Terrorizm [Terrorism]. *Sovet Yevropy. Yevropeiskii sud po pravam cheloveka, Council of Europe. European Court of Human Rights*. Retrieved from www.echr.coe.int/Documents/COURTalks_Terr_Talk_RUS.PDF [in Russian].

7. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].

8. Informacionno-tematicheskii listok o nenavisti [Information and thematic leaflet about hatred]. *Sovet Yevropy/Yevropeiskii sud po pravam cheloveka, Council of Europe/European Court of Human Rights*. Retrieved from http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_RUS.pdf [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 07.12.2017

Taran O. – *Doctor of Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Scientific Laboratory on the Problems of Pre-Trial Investigation of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;*

Tsiupryk I. – *Ph.D in Law, Researcher of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine*

Practice of the European Court of Human Rights on Issues Related to Manifestations of Terrorism

Despite the fact that the fight against terrorism is recognized as sufficient grounds for a certain limitation of the scope of individual human rights, it does not mean full, absolute freedom of action of the authorities, and in any case requires justification and evidence to support the appropriateness of the use of certain measures that restrict such rights.

Inadmissible under any circumstances (including emergency situations within the meaning of Art. 15 of the Convention) is inhuman or degrading treatment or punishment (Art. 3 of the Convention).

The precedents define the features and conditions under which certain activities that could carry terrorist threats (threats) should be dealt with outside the legal protection provided by the Convention.

The decisions of the ECHR clearly and consistently formulate the Court's position regarding the need to balance the respect for human rights and freedoms and the state's anti-terrorist activities. Consequently, the decisions restricting the rights and freedoms of persons related to the theoretical activities should be carried out taking into account the legal positions of the ECHR, which will contribute not only to the observance of the state's obligations in the field of human rights, but also will ensure the legality of such decisions.

Keywords: European Court of Human Rights, human rights, convention, terrorism, antiterrorist activity.